

VLADIMIR PLETENAC
Varaždin

ZNAČAJ GIMNAZIJE U 360. GODINA NJEZINA
POSTOJANJA

IMPORTANCE OF GRAMMAR SCHOOL DURING THE 360 YERS OF ITS EXISTANCE

In this article we deal with the Grammar School in Varaždin. It is now 360 years old but it is still a very important institution in this area. First it was the wall against the advancing Protestantism. Later it has become very known due to its professors and students. A great number of them were researchers, writers, politicians and public figure. Their ideas had a considerable influence on the development of the entire school system in Croatia.

Isusovci dolaze u Varaždin na poziv gradskog poglavarstva 1628. godine, a 1636. osnivaju svoju gimnaziju i konvikt. Prije toga, ovaj je crkveni red osnovao svoje škole u Dubrovniku, Rijeci i Zagrebu, a uskoro će se pojaviti i u Požegi, Osijeku, pa čak i u Petrovaradinu, Beogradu i Travniku.

Naglom širenju njihove vjerske, prosvjetne i kulturne djelatnosti pogodovat će postupno oslobođenje hrvatskih krajeva od turske opasnosti, ali i činjenica da se protestantizam počeo snažnije prelijevati iz susjedne Štajerske i Kranjske u granična hrvatska područja.

Isusovci su, naime, prvi shvatili da u borbi protiv protestantizma treba uključiti i odgoj. Oni su sami razradili svoj plan odgoja i obrazovanja nazvan RADIO STUDIORUM, koji je ubrzo postao vrlo cijenjen, pa je diljem Europe osnovano oko 500 isusovačkih gimnazija. Istina, nastava u isusovačkim gimnazijama odvijala se na latinskom jeziku, ali su isusovci rano shvatili važnost m a t e r i n s k o g j e z i k a , pa su ga svuda unapređivali. To su mogli zato jer su među svojim nastavnicima imali sve veći broj domaćih

ljudi, koji su ne samo s učenicima nego i s vjernicima komunicirali i na autohtonom, domaćem jeziku. Uostalom, u to vrijeme latinski jezik je bio, ako se tako može reći, međunarodni jezik kojim se služi crkva i civilna vlast, pa su čak i protestantske gimnazije obučavale na latinskom jeziku.

Nije, stoga, bilo nikakvo čudo što su se među učenicima varaždinske, a i drugih gimnazija, mogla naći djeca iz dijelova Italije, Austrije, Poljske, Mađarske i drugih krajeva Europe. Prijelaz iz jedne škole u drugu nije predstavljao nikakav problem. Neki podaci govore o tome da su se učenici izbačeni iz jedne škole, ili pak ugroženi podvalama koje su učinili građanima Varaždina, jednostavno preselili u neki drugi grad koji je imao gimnaziju i tamo nastavili školovanje. Kasnije se to sprječavalo koliko je bilo moguće.

I nastavnici su selili iz jedne škole u drugu, ako se za to ukazala potreba, pa Jurja Habelića nalazimo kao nastavnika ne samo u Varaždinu nego i u Trnavi, Judenburgu, Rijeci i Zagrebu. To je sigurno bila velika prednost isusovačkog tipa gimnazije.

Za Varaždin i njegovu užu i širu okolicu, pa i za sav naš hrvatski prostor veliko značenje ima i k u l t u r n i r a d isusovaca. Oni, u pravilu, nikada nisu bili samo nastavnici, ni propovjednici nego i kroničari, pisci i znanstvenici.

Među nastavnicima naših gimnazija ili među nekadašnjim učenicima tih škola nalaze se imena kao što su Bartol Kašić, Juraj Habelić, Andrija Jambrešić, Ruđer Bošković, Stjepan Glavač, Ivan i Nikola Ratkaj, Ferdinand Konščak itd. Njihov znanstveni i istraživački rad (Kalifornija i Indija) manje je više poznat našoj javnosti.

Za povijest školstva od posebnog je značenja da su isusovci, još prije pojave J. A. Komenskog, dobro znali kakvu vrijednost u nastavi ima dobar udžbenik, a poznali su i druge i z v o r e z n a n j a . Oni su bili pisci prvih naših udžbenika, koji su ostali u upotrebi gotovo dva stoljeća. Stjepan Glavač izradio je prvu zemljopisnu kartu hrvatskih krajeva, a posve je sigurno da se tim svojim zemljopisnim spoznajama i predodžbama služio i u nastavi. Dokumentacija varaždinske gimnazije i zapisnici koji su nam ostali dostupni govore o tome da su isusovci skupljali i proučavali biljni i životinjski svijet, izvodili prve fizikalne eksperimente i na taj način razvijali interese učenika te aktivno doprinosili ostarivanju **principa zornosti** u nastavi.

Isusovačka gimnazija nikada nije bila **odvojena od života**, kako bi se to moglo očekivati u ono vrijeme. Baš naprotiv, isusovci su razvijali oblike odgojno-obrazovnog rada koji su imali odjeka ne samo u životu škole nego i u životu šire društvene sredine. Miroslav Vanino u svom kapitalnom djelu "Isusovci i hrvatski narod", uz pastoralni rad članova reda, spominje školsko kazalište, đačke kongregacije, bratovštine i Marijine kongregacije građana. Gdje god su imali škole isusovci bi uredili i đačko kazalište koje je, može se reći, sačinjavalo dio ustanove."¹¹

Samo u Zagrebu daci su održali preko 400 predstava za građanstvo, a nema razloga sumnjati u to da su i Varaždinci uživali u priredbama svojih đaka. Obično se predstavljalo u gimnazijskoj zgradi, ali barem dio drama izveden je i pod vedrim nebom, osobito o takvim blagdanima kao što je bilo Tijelovo.

"Svrha je đaćkim predstavama bila", kaže Vanino, "upotpuniti odgoj i nastavu. Đak je bio prisiljen svladati strah te sigurno nastupiti u javnosti i skladno govoriti pred mnoštvom ljudi. Učio je lijepo i uglađeno se vladati; vježbao se u latinskom, a poslije i u hrvatskom jeziku. Da ne govorim o oplemenjivanju srca i uma, školskim se dramama i igrama gojilo estetičko čuvstvo. Gdje kojim se predstavama budilo zanimanje za domaću povijest, dizao se narodni ponos i budila iskra roddoljublja, dok se drugim komadima doživljavala klasična starina ili se duša uzvisivala nad svakidašnjost i prenosila preko granica svog zavičaja. Predstava je uvijek bila velik događaj pojedinog razreda i cijelog zavoda, pa se tako i prekidalala monotonije školske nastave."¹²

ĐAČKA KONGREGACIJA OD NAVJEŠTENJA MARIJINA također je podupirala cjelokupni odgojno-obrazovni rad u školi, ali kadšto su se u đaćku kongregaciju primali i stariji ljudi duhovnog i svjetovnog staleža. Između ostalog, članovi Kongregacije brinuli su se za bolesnike, pomagali siromašne, poučavali neuke itd.

BRATOVŠTINE su također vjerska udruženja koja se obvezuju na kršćanski život te potiču i ostale da ih u tom primjeru slijede. Članovi su učenici gimnazije i građani, a zabilježeno je da su se u bratovštinu učlanjivali i seljaci. Na čelu bratstva je rektor koji je imao i svoje pomoćnike. Život u bratovštini odvijao se u skladu s prihvaćenim Regulama.

Zanimljivo je kako se bratstvo odnosilo prema grijешnim članovima: "Regule 15. i 16. govore o popravljajući i izlučivajući nevrijednih članova. Kakti sraobljiva ovca vse druge more zanesnažiti i gnjila jabuka druge pokvariti, tak ako se zloga žitka človek s drugemi dobremi spravlja, more druge svojom zlum peldum spačiti, pogoršati i negda na veke skvariti. Krivca treba najprije ljubezno opomenuti, poslije oštrije pokarati, napokon ako se ne popravi, izbrisati iz bratimske knjige."¹³

MARIJINA KONGREGACIJA GRAĐANA također je osnovana na poticaj isusovaca. Ona okuplja istaknute ljude u gradskoj sredini koji svoja krišćanska uvjerenja prenose i na svakodnevne poslove, tako da prednjače u poštenju i čestitosti. Na čelu takve Marijine kongregacije u Zagrebu bio je o. Petar Ljubić, jedan od osnivača varaždinske gimnazije i njezin prvi superior.

Međutim, najvažniji zadatak isusovaca u Varaždinu bio je utemeljenje i **organiziranje gimnazije**. Povijesni podaci govore da ta škola od samog početka uživa veliku podršku hrvatskog plemstva i postupno i građanstva, koje nije štedilo ni napora ni novca da takvu ustanovu u Varaždinu na svaki način održi. Ovo zahvaljujemo, prije svega, varaždinskoj školskoj tradiciji.

Najnoviji podaci pokazuju da je već u 13. stoljeću Varaždin imao školu i barem jednog učitelj, jer čuveni hrvatski povjesničar Radoslav Lopašić ima u rukama dokument iz kojega se vidi da je 1261. godine na području Karlovca, zapravo u Kamenskom, boravio prepošt Čazmanski i njegov brat, magistar Andrija, "koji je valjda obnašao čast župana varaždinskoga."⁴

Uostalom, i prije dolaska isusovaca u Varaždinu djeluje četverogodišnja latinska škola koja uz rektora ima i barem četiri učitelja.

Učenika u gimnaziji nikada nije uzmanjkalo, ali s obzirom na teška vremena, turska osvajanja i stalne sukobe u kojima bi sudjelovali i neki stariji đaci varaždinske gimnazije, taj broj je varirao. Njihovo porijeklo i status danas više ne možemo točno utvrditi jer su s ukinućem reda 1773. godine nestali i zapisnici koji su uredno vođeni od prvog dana (Osobito Kronika gimnazije na koju se poziva i Juraj Habelić). Međutim, kasniji popisi utvrđuju nas u uvjerenju da su prevladavala djeca građana ili djeca koju su seoski župnici preporučivali na dalji studij. Plemička djeca najčešće su imala privatne učitelje i nastavljala su školovanje u plemićkim konviktima.

Naravno, gimnazija u to vrijeme nikako ne nalikuje ovoj današnjoj. To nije klasična srednja škola, nego univerzalni tip latinske škole u koju se upisuju učenici svih dobi od 8 do 22 godine. Postojala je, doduše, preporuka da se ne uključuju mlađa djeca i da nekakav kriterij pri upisu bude vladanje osnovnom pismenošću, no tom se zahtjevu, zbog niza objektivnih okolnosti, nije moglo udovoljiti (razvijenost, odnosno nerazvijenost pučkog školstva, mali broj sposobnih učitelja, opće siromaštvo škola itd.)

Suprotno očekivanju, gimnazijski učenici nisu se pripremali samo za duhovni poziv, nego su stjecali osnovna jezična znanja i nešto što bismo mogli nazvati općom kulturom, koja im je omogućavala da se kasnije snalaze u različitim svjetovnim zanimanjima, a budući da je latinski jezik bio jezik sveukupne komunikacije, oni su nalazili mjesta u gradskoj, odnosno državnoj upravi. Mnogi među njima nastavili su školovanje na akademiji ili na europskim sveučilištima.

Na taj način, gimnazije su postale temelj budućeg našeg srednjoškolskog sustava, širile su pismenost, poticale sveukupni prosvjetni i kulturni život u Hrvatskoj.

Možemo slobodno reći da je to bio velik doprinos povezivanju Hrvatske s Europom, tako da uopće nije sporno kojem kulturnom krugu je pripadala i još uvijek pripada ova često prezirana i omalovažavana tobožnja balkanska zemlja. Činjenica je da su se mnogi profesori i učenici gimnazije dovinuli i do najznačajnijih položaja u politici i znanosti toga vremena i da se pritom nisu stidjeli svoga hrvatskog porijekla.

Možemo također reći da je i sam grad Varaždin imao nebrojene koristi od ove škole. On je već u 17. i 18. stoljeću bio snažan gospodarski, kulturni i

politički centar Hrvatske. Pa čak i poslije tragičnog požara 1776. godine iskra duhovnog preporoda tinja i dalje. Varaždin prvi u Hrvatskoj ima muzičku školu, risarsku školu, nižu realku, uhodanu pučku školu, organizirani odgoj i obrazovanje za žensku djecu, što zahvaljujemo redu uršulinki, a rađaju se i brojne druge ideje, kojih su nositelji varaždinski učitelji i profesori. Zahvaljujući pak redu pavlina i kasnije franjevac gimnazija nastavlja svojim radom i poslije ukinuća reda isusovaca. Preživjela je i katastrofalne reforme sedamdesetih godina ovog stoljeća, da bi evo danas slavila punih 360. godina svoga postojanja.

Samo onaj koji poznaje povijest europskog školstva može trijezno i objektivno ukazati na činjenicu da je malo gradova u Europi koji imaju tako dugu i bogatu tradiciju školovanja mladeži.

SAŽETAK

Gimnaziju u Varaždinu osnivaju isusovci 1636. godine. Ona je imala zadaću da se i odgojem suprotstavi nadirućem protestantizmu. Za ono vrijeme to je bila moderna škola u kojoj se poučavalo na latinskom jeziku, ali se nije zanemarilo ni materinjski jezik.

Nastavnici gimnazije nikada nisu bili samo pedagozi, nego i poznati pisci, znanstvenici i istraživači. Svoj su rad širili i izvan škole. Osnivali su udruženja građana i učenika, osnivali prva đačka kazališta i na druge načine djelovali u svojoj sredini.

Najvažniji je, ipak, bio njihov nastavni rad. Učenika je u varaždinskoj gimnaziji uvijek bilo dovoljno. Oni su pretežno pripadali građanskom staležu i nisu se pripremali samo za svećenička zvanja, nego su nalazili posao i u gradskoj, odnosno državnoj upravi. Mnogi od njih nastavili su studij na europskim sveučilištima.

Plemstvo i grad Varaždin pomagali su rad gimnazije i ona nije prestala djelovati ni poslije ukinuća reda 1773. godine. Dapače, postala je temelj srednjoškolskog sustava i bitno je utjecala na razvoj prosvjete i kulture u Varaždinu i u Hrvatskoj.

Mnogi nastavnici i učenici varaždinske gimnazije postali su poznati pisci, znanstvenici, politički i javni radnici. Njihovi prijedlozi i ideje znatno su utjecali na budućnost cjelokupnog školskog sustava u Hrvatskoj.

SUMMARY

The Grammar School in Varaždin was founded by the Jesuits in 1636 with the aims of fighting against the advancing Protestantism through education. Measured by the standards of the time, it was a modern school, where tuition was in Latin, but the use of the mother tongue was by no means neglected.

The teachers of this Grammar School were not only educators; they were always distinguished writers, scientists and research workers as well. They extended their activities outside the school. They were the founders of the private citizen associations and student' fraternities, they founded the first student theatre groups and were active in many different ways in the milieu.

However, their teaching was the most important thing of all. This school has always enough students. They predominantly came from middle class families and even though they were educated to become priests, they later also found work in the municipal and state administration. Many of them continued their education at universities all over Europe.

The nobles and the City of Varaždin supported the school and it didn't cease to function after the abolition of the order in 1773. On the contrary, it laid the foundations for the secondary school system and it strongly influenced the development of education and culture in Varaždin and in Croatia.

Many teachers and former students of the Varaždin Grammar School became well-known writers, scholars, politicians and public figures. Their suggestions and ideas had a considerable influence on the development of the entire school system in Croatia.

BILJEŠKE

1. Vanino M., "Isusovci i hrvatski narod", Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1969. str. 261
2. Isto, str. 288
3. Isto, str. 379
4. Lopašić R., "Oko Kupe i Korane", Matica Hrvatska, Zagreb, 1895, str. 128

LITERATURA

1. CUVAJ A.: "Grada za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije", knjiga I, Zagreb 1907.
2. HORVAT R.: "Povijest grada Varaždina", HAZU, Zavod za znanstveni rad, Varaždin, Varaždin 1993.
3. LOPAŠIĆ R.: "Oko Kupe i Korane", Matica Hrvatska, Zagreb 1895.
4. PONGRAČIĆ F.: "Povest gimnazije varaždinske", Izvjestje Kraljevske gimnazije Varaždinske 1872/73.
5. VANINO M.: "Isusovci i hrvatski narod", Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1969.
6. PLETENAC V.: "Varaždinska gimnazija od 1636. do kraja Prvog svjetskog rata", Zbornik "Gimnazija 1636.-1986." Varaždin 1986.

Primljeno: 1996-10-31